

BOEKBESPREKING

MACHT IN OVERVLOED

Ontwikkelingen in het Joegoslavische arbeiderszelfbestuur

Dr. R.M. Boonzajer Flaes

Alphen aan de Rijn, 1978

Tot in het begin van de jaren zeventig mocht het 'Joegoslavisch model' zich verheugen in een grote publieke belangstelling. Gedeeltelijk viel dit samen met de pogingen tot democratisering in de Westeuropese landen zelf, gedeeltelijk ook leek het arbeiderszelfbestuur mooi te passen in ontwikkelingen die al eerder waren gestart.

Van welke huize ook, steeds werd de nadruk gelegd op arbeiderszelfbestuur en de arbeidersraad als het meest kenmerkende element ervan. Onderzoekingen als die van Boonzajer Flaes en Ramondt,¹ waarin werd aangetoond dat er wel gesproken kon worden van raden, maar veel minder van arbeidersraden, hadden weinig effect op de stemming.

Die was namelijk al een beetje bedorven in 1974, toen de bedoelde studie verscheen. De belangstelling was tanend. Eén energiekrisis zette meer in beweging dan de vele studiereizen die, bijvoorbeeld, vakbondsvertegenwoordigers naar Joegoslavië maakten om er de mogelijkheden en onmogelijkheden van het arbeiderszelfbestuur voor Nederlandse verhoudingen te proeven. Krisis, recessie en werkloosheid hebben de relevantie van het arbeiderszelfbestuur ondermijnd. Althans, zo schijnt het.

Het arbeiderszelfbestuur lijkt te zijn opgeborgen achter vrije vrijdagmiddagen en arbeidsplaaasovereenkomsten. Het is eigenlijk vrij geruisloos verdwenen, na met betrekkelijk veel lawaai te zijn geïntroduceerd. Het vermoeden lijkt gewettigd dat, voorzover de vakbeweging is geïmpliceerd, hier zich eens te meer de sterk gecentraliseerde structuur van de Nederlandse vakbeweging heeft gewroken. De discussie over het arbeiderszelfbestuur is voornamelijk een theoretisch-akademische geweest, zonder ooit enige invloed te kunnen uitoefenen op, bijvoorbeeld, de ontwikkelingen in het bedrijvenwerk. Hierin ligt een voorname reden voor het drastisch afnemen van de aandacht voor het arbeiderszelfbestuur.

Vanuit dit gezichtspunt is er natuurlijk alles voor te zeggen de studie van het arbeiderszelfbestuur 'gewoon' voort te zetten. In de dissertatie van Rob Boonzajer Flaes vinden we een voorbeeld van een dergelijk voortzetten. Met in één van de bijgevoegde stellingen een waarschuwing die bovenstaande

1. Ron Boonzajer Flaes en Joop Ramondt, *Autoriteit en Democratie*, Rotterdam 1974.

inleidende opmerkingen mag afsluiten: 'Het streven naar socialisme door het overnemen van bestuursmodellen heeft niet meer zin dan het streven naar een kampioensprestatie op de fiets door het overnemen van de race-fiets van een wereldkampioen'.

Zelfbestuur als bestuur

1948: Tito krijgt ruzie met Stalin en verlaat de Kominform.

1951: elementen van arbeiderszelfbestuur worden geïntroduceerd, en langzamerhand uitgebouwd, in een in oorsprong centralistische economische planning.

1965: een aantal belangrijke economische hervormingen krijgen hun beslag, waardoor het markt karakter van de Joegoslavische economie wordt versterkt. Vanaf 1971: nieuwe regelingen komen tot stand en worden van kracht die aan het 'vrije spel der maatschappelijke krachten' sinds '65 beperkingen in de richting van arbeiderszelfbestuur moeten opleggen.

Een belangrijk deel van het boek van Rob Boonzajer Flaes gaat over de periode na '65. Het gehele tweede deel betreft de situatie na '71, de poging tot correctie van een uit de hand gelopen ontwikkeling enerzijds, het geven van een nieuwe impuls aan het arbeiderszelfbestuur anderzijds. Hoe verhouden zich deze verschillende elementen tot elkaar?

Deze vraagstelling kan leiden tot snelle generalisaties. Die zal men in het boek niet vinden. De auteur beperkt zich doelbewust tot een aantal ontwikkelingen op het vlak van bestuur en invloed daarop aan de ene kant, tot het schetsen van een serie machtsverhoudingen tussen met name bank- en industrieel vermogen aan de andere kant. De nadruk blijft daarbij steeds bij de beschrijving, bij het leveren van gedetailleerde en controleerbare informatie.

Het boek is door een en ander gericht op twee dingen tegelijkertijd: toegankelijkheid voor een groter publiek, en relevantie voor een meer specialistisch publiek. De toegankelijkheid is optimaal gegarandeerd door de voortreffelijke en heldere manier van uiteenzetting en schrijven. Het boek leest plezierig zonder ooit oppervlakkig te worden. Aan de andere kant miste ik een zeker 'kader'. Het kan zijn dat hier mijn politieke ongeduld de overhand kreeg op de wetenschappelijke voorzichtigheid van de auteur. Maar het kan ook zijn dat er iets meer aan de hand is.

De tweede stelling bij de dissertatie vermeldt het volgende: 'Bij de vormgeving van het Joegoslavische arbeiderszelfbestuur heeft te sterk de nadruk gelegen op het zelfbestuur als bestuursmechanisme van ondernemingen, en te weinig op zelfbestuur als politieke machtsfactor'. Als ik het boek goed heb begrepen, zijn we hier inderdaad aanbeland bij de kern van de zaak. Het arbeiderszelfbestuur is zoveel bestuur geworden, dat de controle van dat bestuur

door de arbeiders in de knel is gekomen. Het institutionaliseren van de 'arbeiderskontrolle' is hier dan ook de noodzakelijke voorwaarde voor het democratische en socialistische gehalte van de Joegoslavische weg.

Het boek besluit, heel logisch, met deze arbeiderskontrolle. Maar, om terug te komen op mijn 'kader'-twijfels, te weinig wordt op dit punt het probleem gesignaleerd van de aard van de oplossing van de arbeiderskontrolle. Om wat preciezer te zijn: in hoeverre is de arbeiderskontrolle een defensieve strategie tegen de verzelfstandigingstendenzen van het bestuur? Hoewel het natuurlijk best zo kan zijn, en het boek reikt daar ook materiaal voor aan, dat de kontrolle het bestuur democratischer maakt, wordt het bestuur als arbeiderszelfbestuur daarmee ook een integrerend onderdeel van een socialistische ekonomie?

Op deze vraag ontbreekt het antwoord. Ik zou denken dat het al heel veel is dat een boek provoceert tot deze vraag, ook als ze in het boek zelf niet wordt beantwoord. Er zijn meer vragen die zich beter laten stellen na lezing en bestudering van dit boek. Ik wil hier slechts de rol van de banken op de ekonomische en politieke ontwikkeling van Joegoslavië vermelden, waarom-trent waardevolle inzichten worden verschaft. En zo zijn er meer voorbeelden. Konkluderend zou mijn oordeel dan ook zijn dat het boek van Rob Boonzajer Flaes zowel een vraagbaak is, als een ónmisbaar baken om überhaupt vragen te kunnen stellen over de ontwikkelingen in het hedendaagse Joegoslavië.